

kım aldatıcı ve yanıltıcı sözlere başvurmaları, özellikle satıcının maliyete veya aldığı fiyata bir miktar kâr ilâvesiyle malını sattığı murâbaha, zararına sattığı vadfa, aldığı fiyata sattığı tevliye, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre piyasadaki rayiç bedel üzerinden satış demek olan istirsâl (istimân = istislâm) gibi güven esasına dayalı akitlerde doğrudan etkili olur. Çünkü bu grupta yer alan akitlerle ilgili olarak literatürde söz konusu edilen kural ve sınırlandırmaların temel amaçlarından biri de bu akitleri tercih eden ve yeterli ticarî tecrübesi olmayan kimseleri korumaktır. Bu sebeple burada müşterinin itimadına hıyanet sayılan en küçük bir eksik ve yalan beyan, satıcının müşterinin rızasına tesir edecek her türlü hususu açıklamaması hile olarak değerlendirilmekte ve bunun sonucunda aldanan tarafa hilenin zararından kurtulma imkânı sağlanmaktadır. Mâlikîler, Zeydîler ve İmâmîye Şîası'na göre bu tür akitlerde, İmam Muhammed'e göre murâbaha ve tevliyede, Ebû Hanîfe'ye göre sadece murâbahada, Hanbelîler'e göre istirsâl akidinde her türlü hile aldatılan tarafa akdi bozma muhayyerliği verir. Şâfiîler, bazı durumlarda Hanbelîler, murâbaha ve tevliyede Ebû Yûsuf, tevliyede Ebû Hanîfe, aldatmadan doğan fazlalık miktarının fiyattan düşüleceği görüşündedir.

Hilenin akde tesiri için, onu akdin taraflarından birinin yapması şart olmayıp üçüncü şahısların sözlü veya fiilî hilesi de belli durumlarda akde tesir eder. Meselâ üçüncü şahsın akdi yapanlardan biriyle anlaşmalı olması, hilenin kendisi lehine hile yapılanın bilgisi dahilinde cereyan etmesi ya da onun hilenin bulunduğunu bilebilecek durumda bulunması halinde üçüncü şahısların hilesi de akde müessir sayılır ve aldanan tarafa akdi feshetme hakkı tanınır.

Hilenin akitlere tesiri esasen bey', icâre gibi tam iki taraflı ve feshi kabil akitlerde söz konusu edilmekle birlikte nikâh gibi karşılıklı anlaşma ile geriye dönük olarak iptali mümkün olmayan akitlerde de hilenin belli ölçüde etkisi vardır. Nitekim nikâh akidindeki aldatmalarda Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîler hileye mâruz kalan tarafa fesh hakkı tanımaktadır. Hanefîler'in çoğunluğu, gizlenen kusur sebebiyle nikâh akidinin feshedilemeyeceği görüşünde olmakla birlikte İmam Muhammed kocanın sınırlı sayıda da olsa bazı kusurlarını gizleyerek evlenmesi halinde kadına muhayyerlik hakkı tanımaktadır.

Hileye mâruz kalan tarafa tanınan akdi feshetme veya uğradığı zararın tazminini isteme gibi haklar veya hile yapan şahsın emanet veya adalet vasfını yitirmesi gibi sonuçlar, bu konuda geliştirilebilecek hukukî müeyyidelerin örneklerini oluşturduğu gibi hilenin uygun bir cezaî müeyyide ile tecziyesi de mümkündür. Nitekim hileye başvurmak suretiyle karşı tarafı aldatan kişinin ta'zir cezasıyla cezalandırılacağı konusunda İslâm hukukçuları arasında görüş birliği vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hvl" md.; Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-münir*, "hvl" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "hvl" md.; *el-Muvatta'*, "Büyü", 96, 97; *Müsned*, I, 433; II, 7, 50, 63, 108, 156, 242, 274, 277, 287, 288, 319, 417; III, 59, 68, 81, 466; IV, 45; Dârimî, "Büyü", 8, 10, 33; Buhârî, "İmân", 164, "Büyü", 19, 23, 44, 46, 48, 58, 60, 64, 70, "İstikrâz", 19, "Huşûmât", 3, "Şurû", 8, 11, "Hıyel", 6, 7; Müslim, "Büyü", 11, 13, 47, 48; Tirmizî, "Büyü", 4, 65, 72; İbn Mâce, "Ticârât", 1, 36, 43, 45; "Büyü", 14; Ebû Dâvûd, "Büyü", 44, 46, 50; Nesâî, "Büyü", 16, 17, 19, 21; a.mlf., *el-Merâsîl* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Marâşîlî), Beyrut 1406/1986, s. 129; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahikâmü'l-Kur'ân*, II, 788-789; Kâsânî, *Bedâ'î'*, V, 220-233; İbn Cüzey, *el-Kavâninü'l-fıkhiyye*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-ilmîyye), s. 174-177; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-mucetihid*, II, 137-140, 144-150; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, IV, 73-118; Nevevî, *Ravzatü'l-tâlibîn* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecîd - Ali M. Muavvez), Beyrut 1412/1992, III, 116-155; İbn Dakîku'l-İd, *İhkâmü'l-ahkâm* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Beyrut 1407/1987, II, 110-121; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'tin* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut, ts. (Dârü'l-Cil), II, 38-39, 330; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Hatîb), IV, 355-369; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Kahire), VI, 2-41, 121-134; Şirbînî, *Mugnî'l-muhtâc*, II, 63-65; Derdîr, *eş-Şerhu's-şagîr* (nşr. Mustafa Kemâl Vassî), Kahire, ts. (Dârü'l-Maârif), III, 70-71, 87, 160-225; IV, 43-46; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, IV, 90-99; Azîmâbâdî, *'Avnül-ma'bûd*, IX, 415-418; Subhî Mahmesânî, *en-Nazarîyyetü'l-'âmme li'l-mucebât ve'l-'ukûd*, Beyrut 1948, I, 171-177; Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak*, II, 149-174; Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, I, 374-386; Karaman, *İslâm Hukuku*, II, 142-149; M. Ali Bahrül'ulûm, *'Uyûbü'l-irâde fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut 1404/1984, s. 487-636; Hamdi Döndüren, *İslâm Hukukuna Göre Alım-Satımada Kâr Hadleri*, Balıkesir 1984, bk. İndeks; Ali Muhyiddin Ali el-Karadâğî, *Mebde'ü'r-rızâ fi'l-'ukûd*, Beyrut 1406/1985, I, 600-705; Abdülkerim Zeydân, *el-Medhal li-dirâseti's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut 1411/1990, s. 297-299; Zekerîya Güler, *Zahirî Muahdisslerle Hanevî Fakihleri Arasında Münakaşalar ve İhtilâf Sebepleri: IV-V/X-XI. Asır* (doktora tezi, 1992, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 127-131; "Tedlîs", *Mu.F*, XI, 126-130.

SAFFET KÖSE

HİLE-i ŞER'İYYE

(bk. HİYEL).

HİLF (الحلف)

Câhiliye döneminde
Araplar arasında yapılan ittifak;
dostluk ve dayanışma yemini.

Sözlükte "antlaşma, akid ve yemin" anlamlarına gelen hilf (çoğulu ahlâf), terim olarak Câhiliye Arapları'nda kabilelerin veya şahısların yardımlaşma, dayanışma ve himaye amacıyla yaptıkları antlaşma ve ittifakları ifade eder. Hilf yapan kişilere **halîf** (çoğulu **ahlâf** veya **hulefâ**) denir.

İslâm'dan önce Araplar arasında çok yaygın olan hilf müessesesi çeşitli şekillerde uygulanmıştır. İki veya daha fazla kabile arasında yapıldığı gibi bir kabile ile o kabileye mensup olmayan bir fert veya aile arasında yahut iki kişi arasında da yapılabiliyordu. İlk defa Kureyş adına yabancılarla hilf yapanlar Abdümenâf'ın oğulları Hâşim, Abdüşems, Muttalib ve Nevfel'dir. Bunlar sırasıyla Bizans, Habeşistan, Himyerî ve Sâsânî devletleriyle yaptıkları hilfler sayesinde Kureyş'in ticarî faaliyetlerini huzur ve emniyet içinde yürütmesini sağlamış, bundan dolayı da "mucebbirün" (işleri yoluna koyanlar, düzenleyiciler) diye meşhur olmuşlardı (İbn Sa'd, I, 75, 78; Taberî, II, 252).

Hilflerin iki amaçla yapıldığı anlaşılmaktadır: Savunma ve mazlumun hakkını almak için mücadele etme. Savunma amaçlı hilfler, öncelikle kabileler arasında çıkabilecek savaşları önlemeye yönelikti ve caydırıcılık özelliğiyle bugünkü askerî paktlara, her türlü yardımlaşma ve dayanışmayı hedeflemesiyle de siyasî, ekonomik, kültürel vb. iş birliği antlaşmalarına benziyordu. Hilf yapmak isteyen kabileler bir araya gelerek bir tören düzenlerler ve yaptıkları ateşin etrafında, genellikle içine kan akıtılmış şarap veya zemzem suyu içerek birbirlerinin her konuda yardımına koşacaklarına dair yemin ederlerdi. Yeminleşen iki veya daha fazla kabile artık bir tek kabile gibi olur ve birine yapılacak saldırı diğerine de yapılmış sayılır, sevinç ve yaslar paylaşırlarken herhangibirinin üçüncü bir tarafa verdiği eman da kabul edilirdi. Ancak bu tür hilfler, daha çok küçük ve zayıf kabilelerle kalabalık ve kuvvetli kabileler arasında yapılır, böylece zayıflar güçlülerin himayesine girerdi. Küçük kabilelerin büyüklere ilhak edilmesi şeklinde yapılan hilfler de vardı.

Daha yaygın olan ikinci hilf şekli, Arap olsun veya olmasın zulme uğrayan ve

mağdur edilen kişilerin yanında yer alıp onların hak ve hukukunu zalimlere karşı korumak amacıyla kurulan ittifaklardır. Bu amaçla bir araya gelen kabileler, mazlumun hakkını zalimden alıncaya kadar mücadele edeceklerine dair yemin ederlerdi. Bu tür hilflerin örnekleri Câhiliye döneminde oldukça çoktur. Meselâ Hz. Muhammed'in bi'setten önce içinde bulunduğu ve İslâm'dan sonra da böyle bir hilfe katılmaktan mutluluk duyacağını söylediği Hilfû'l-fudûl bunlardan biridir. Câhiliye Arapları arasındaki hilflerin en meşhurları şunlardır: Hilfû'l-fudûl; bazı Kureyş kabilelerinin karşılıklı kurdukları Hilfû'l-mutayyebîn ve Hilfû'l-ahlâf (Hilfû lea-katî'd-dem), Dabbe, Sevr, Ukl, Teym ve Adî arasında yapılan Hilfû'r-ribâb (Cevâd Ali, IV, 378); Abs ve Âmir b. Sa'saa'nın Züb-yân, Teym ve Esed'e karşı yaptığı hilf; Kureyş, Kinâne ve Huzâa arasındaki Hilfû hums; Kureyş ile Ehâbiş arasındaki hilf. Aynı şekilde Medine'deki yahudi kabilelerinin bir kısmı Hazrec ile, bir kısmı da Evs ile ittifak kurmuşlardı. Hz. Peygamber de hem yahudilerle hem de Medine civarında ve Mekke - Medine arasında yaşayan Arap kabileleriyle antlaşmalar akdetmişti.

Kabilelerin şahıslarla ve ailelerle yaptıkları hilfler ise daha çok çeşitli sebeplerle kendi kabilesinden ayrılan bir şahıs veya ailenin başka bir kabileye iltihak ederek himayesi altına girmesi ve o kabilenin mensubu gibi davranması şeklinde olurdu. Bu tarz hilf ile bir kabileye sonradan katılanlar o kabile fertlerinin bütün haklarına sahip olurlar, fakat artık asıl kabilelerinin adıyla değil sonradan katıldıklarının "mevlâ"sı olarak anılırlardı. Arap toplumunda yine zayıfların himaye altına girdiği bir hilf şekli de fertler arasında uygulanıyordu. Bu hilf Arap tarihinde iki türlü uygulama alanı bulmuştur. Birincisi belli bir süre ile sınırlı kalan türdü ve daha çok mazlumun bir müddet güçlü bir şahsın himayesinde kalması şeklinde oluyordu. İkincisinde ise güçsüz halif himayesine girdiği şahsın "mevlâ"sı olarak anılırdı. Himayeci, himayesine aldığı kişiyi isterse kardeşliğe veya evlâtlığa kabul edip nesebine dahil edebilirdi. Bu durumda güçsüz halif hâmisinin ölümü halinde mirasından altıda bir oranında pay alırdı. Hilf konusunda bilgi veren İbn Manzûr, Hz. Peygamber'in hicretten sonra muhacirlerle ensar arasında kardeşlik bağı kurarken (muâhât*) onları hilf üzere kardeş ilân ettiğini bildirmektedir (*Lisânü'l-'Arab*, "hlf" md.). Resûlullah'ın yaptığı bu

işleme göre taraflar kazançlarında ortak oldukları gibi birbirlerinin mirasçısı da olabiliyorlardı; bu hususa Nisâ sûresinin 33. âyetinde işaret edilmiştir. Ancak bu durum uzun sürmemiş ve Enfâl sûresinin 75. âyetinde sözleşmeyle kardeş olanların birbirlerinin mirasından pay almaları yasaklanırken Ahzâb sûresinin 6. âyetinde de sadece hibe şeklinde yardımda bulunabilecekleri bildirilmiştir.

Hz. Peygamber, Câhiliye devrinde adalet ve yardımlaşma amacıyla yapılan bütün hilfleri doğrulamakla birlikte (*Müsned*, I, 317) muhacirlerle ensar arasında uzlaşma sağladığı ve bütün müslümanları kardeş ilân ettiği için, "İslâm'da hilf yoktur" (Buhârî, "Edeb", 67) sözüyle müslümanlar arasında ayrı bir ittifaka gerek olmadığını vurgulamıştır. Ancak Hilfû'l-fudûl münasebetiyle, "Ben böyle bir antlaşmaya İslâmî dönemde de çağrılısam yine katılırım" (*Müsned*, I, 190, 317) diyerek müslümanların iyilik ve hayır üzere yardımlaşmak için başka din mensuplarıyla hilf teşkilâtı (Hilfû'l-velâ) kurabileceklerine işaret etmiştir (ayrıca bk. CİVÂR; VELÂ).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hlf" md.; *Müsned*, I, 190, 317; Buhârî, "Edeb", 67; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 140 vd., 196-197; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 75, 78, 128, 129; İbn Habîb, *el-Münemmak*, s. 229-281; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 252; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 41; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, Kahire 1963, I, 409; A. P. Caussin de Perceval, *Essai sur l'histoire des arabes*, Graz 1967, I, 330 vd.; II, 254 vd.; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 370-391; I. Goldziher, *Muslim Studies* (trc. C. R. Barber - S. M. Stern), New York 1977, I, 65-69; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 55-59, 194-197; a.mlf., *İslâm'da Devlet İdâresi* (trc. Kemal Kuşçu), Ankara 1979, s. 110-111, 116-118; Zâfir el-Kâsimî, *Nizâmü'l-hükûm fi's-şer'a ve't-târîhi'l-İslâmî*, Beyrut 1985, I, 20-23; Ahmed İbrâhim eş-Şerîf, *Mekke ve'l-Medîne fi'l-Câhiliyye ve 'ahdi'r-Resûl*, Kahire 1985, s. 55-56, 72-75; C. van Arendonk, "Hilf", *İA*, V/1, s. 486-487; E. Tyan, "Hilf", *EP* (İng.), III, 388-389.

NADİR ÖZKUYUMCU

HİLFET GAZİ MEDRESESİ ve TÜRBESİ

Amasya'da
XII-XIII. yüzyıllara ait
külliye.

Halk arasında Hilfet Gazi şeklinde söylenen ismin aslı Halîfet Gazi'dir. Yapı topluluğu, il merkezinin Şamice mahallesi Toruntay sokağında yer almaktadır. Kitâbesinden 606 (1209-10) yılında inşa edil-

diği anlaşılan medresenin güney duvarı ve doğu bölümü kısmen ayakta; 1647 depreminden sonra Müderris Hasan Efendi yıkılan yerleri ahşaptan yaptırmış, 1888 yılında ise Amasya müftüsü Hacı Osman Hilmi Efendi binanın tamamını köklü biçimde tamir ettirmiştir.

Yapının bânisi Halîfet Gazi'nin 622 (1225) tarihli medrese vakfiyesi elimizdedir. Bir Dânişmendli emîri olan Halîfet Gazi, beyliğin ortadan kalkmasından sonra Selçuklular'ın hizmetine girmiş ve 1215 yılında Sinop'u fetheden I. İzzeddin Keykâvus tarafından Karadeniz sahil muhafaza kumandanlığına, I. Alâeddin Keykubad zamanında da Amasya valiliğine atın edilmiştir (619/1222). Daha sonra Alâeddin Keykubad'ın Mengüçükler üzerine yaptığı sefere katılıp zaferin kazanılmasına üzerine Erzurum valiliğine getirilmiş, 1232 yılında Gürcüler'e karşı yapılan sefer sırasında şehid düşerek Amasya'daki türbesine gömülmüştür. Halîfet Gazi adına bir tıp kitabı Farsça'dan Türkçe'ye çevrilmiş (Hekim Bereket, *Lübâbü'n-nûhab* [Farsça'sı *Tuhfe-i Mubârizi*]) ve XIII. yüzyıl başında Anadolu'da yapılan sporlara dair bir kitap yazılmıştır (*Kitâb-ı Hulâsa der 'İlm-i Tıb*).

Taş ve tuğladan inşa edilmiş olan medresenin güney bölümünde altı taş, üstü tuğla pâyeye oturan bir kemer yayı başlangıcı görülebilmekte, eski fotoğraflarda ise üç pâyeye oturan yuvarlak bir çift kemer farkedilmektedir. Doğudaki türbe-

Hilfet Gazi Türbesi - Amasya

